



GENEL TÜRK TARİHİ


ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı, Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 319-328.

Geliş Tarihi–Received Date: 18.03.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 12.04.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

KAÇARLAR DEVRİNDE MECLİS'İN TOPA TUTULMASI HADİSESİ (1908)

 10.53718/gttad.1267502

 ABDOLVAHİD SOOFİZADEH*

ÖZ

XVIII. ve XIX. yüzyıllar dünya tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biridir. Bu yüzyıllarda, İran'da, çağdaş ülkenin, İran'ın yapısını temelden değiştiren, Kaçar hanedanı hüküm sürdü ve bu dönemde çeşitli siyasi-sosyal gelişimler meydana geldi. Feth Ali Şah döneminde, Kaçarlar ile Çarlık Rusya arasında meydana gelen savaşlarda Kaçar Devleti'nin başarısızlıkları, devlet adamlarının eksikliğini ortaya çıkardı. Meydana gelen değişimler geleneksel yaşam tarzını sürdüren Kaçarlar ve komşusu durumda bulunan Osmanlı Devleti'ni modernleşmeye zorladı. Hatta siyasi, sosyal ve ekonomik alanda gerçekleşen bu değişimler iki devleti dönemin büyük güçleri ile ilişkilerini geliştirmeye mecbur bıraktı. Kaçar ve Osmanlı Devleti tarihleri, muhtelif etkenlerden dolayı iç meselelerde hemen hemen aynı kaderi paylaşmışlardı. İki devletin yaşadığı benzer süreçlerden birisi de meşrutiyetin ilanıdır. Kaçar Devleti'nin başına geçen Muzafferredin Şah, istemeyerek de olsa meşrutiyet fermanını imzalamıştı. Yeni düzende halk, milletvekillerini seçebilecek ve meclis faaliyette bulunabilecekti. Ancak meşrutiyet fermanının imzalanmasından birkaç gün sonra vefat eden Muzafferredin Şah'ın yerine geçen Muhammed Ali Şah, iktidarının sınırlanmasını kabul etmeyerek meşrutiyet yönetime cephe almış ve daha da ileri giderek Rus General Liakhov'un desteğiyle meclisi topa tutmuştu. Bu olaylar yaşanırken meşrutiyete karşı Çarlık Rusya'sının gizli çabaları gözden uzak düşünülmemelidir. Bu açıdan İran'da yaşanan hadiseler Osmanlı'daki süreç ile benzerlik göstermektedir. 1876'da meşrutiyeti ilan eden II. Abdülhamit, iktidarına gölge düşürdüğü gerekçesi ile kısa bir süre sonra süreci askıya almıştır. Ancak askıya aldığı meşrutiyeti 33 yıl sonra artan muhalefet nedeniyle tekrar yürürlüğe koymak mecburiyetinde kalmıştır. Halk üzerinde oldukça etkili olan ulemanın Kaçarlarda meşrutiyetin ilan edilmesinde büyük rolü söz konusudur. Meşrutiyetin ilanı sonrası meşrutiyet yanlıları kendi aralarında ikiye ayrıldılar. Bir kısmı meşrutiyet ve yeniliklerin taraftarı iken bir kısım da din etkisi altında bir meşrutiyet talep ediyorlardı. Bunlar daha sonra "Meşruacılar" olarak meşrutiyet tarihinde yerlerini alacaklardı. Hatta ilk mecliste partiler gurupların etkisi altında kalarak birbirinden ayrıldılar. Meclisi ortadan kaldırmaya karar veren Muhammed Ali Şah, dış güçlerin desteğiyle 23 Haziran 1908'de meclisi topa tutma fırsatını elde etmiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Ali Şah, Kaçar, Meşrutiyet, Meclis, II. Abdülhamid, İstibdat.

THE BOMBARDMENT OF THE PARLIAMENT IN THE PERIOD OF THE QAJAR STATE (1908)

ABSTRACT

The 18th and 19th centuries are one of the most tumultuous periods in the history of the world. During these centuries, several political and social developments took place in Iran at the same time as the Qajar dynasty ruled, which fundamentally changed the structure of contemporary Iran. During the reign of Fath-Ali Shah Qajar, the outbreak of war between the Qajar government and the Tsarist government of Russia and the failure of the Qajars, reminded the Iranian agents of the need for internal reforms. Simultaneously with this feeling, Eastern society was also in transition from tradition to modernism, and the need to change attitudes and actions in the political, social and economic dimensions had affected Iran and the Ottoman Empire. The history of the Qajar State and the Ottoman Empire had almost the same fate in domestic affairs due to various factors. The proclamation of constitutionalism is one of the similar events that the two states experienced.



* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE, E-Posta: vahid.soofizadeh@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8973-3144.

Muzaffereddin Shah, who was the head of the Qajar State, signed the Constitution unwillingly. In this new system, people would be able to choose their deputies and the parliament could be active. However, Muhammad Ali Shah, who replaced Muzaffereddin's Shah who passed away a few days after the signing of the constitution, sided against the legitimate administrative without accepting the limitation of his power, even went too far and bombarded parliament with the support of the Russian General Liyahov. During this event, the secret and ambitious goals of the Tsarist Russians should not be overlooked. In this respect, the events, took place in Iran are similar with the process in the Ottoman Empire. II. Abdulhamid, who declared the Constitution in 1876, after a short time, suspended the constitution with the reason that it had cast a shadow over his power. However, after 33 years, the first parliament which had been suspended by him was reinstated due to the increase of opposition against him. The role of the Ulema, who had a significant influence on the people, in the declaration of constitutionalism was very great. After the declaration of the Constitutional Monarchy, the supporters of the constitutionalism were divided into two among themselves. While some of them were in favor of constitutionalism and innovation, others demanded a constitutionalism under the influence of religion. These would later take their place in history as the "Legitimists". Even in the first parliament, it is seen that the parties continued this grouping. Thus, Muhammad Ali Shah saw this as an opportunity and decided to abolish the parliament and bombard the parliament on June 23, 1908, with the support of foreign powers.

Keywords: Mohammad Ali Shah, Qajar, Constitutional, Council, Abdulhamid II, Despotism.

GİRİŞ

Avrupa'da Fransız İhtilali'nin etkisiyle dalga dalga yayılan "özgürlük" kavramı, mutlakî idareleri temelinden sarsmış ve artık meşrutiyet için gereken şartlar yavaş yavaş oluşmaya başlamıştı. Bu süreci derinden hisseden Osmanlı ve Kaçar devletleri de kendi aydınlarının gayretleriyle bir yenileşme sürecine girmiş bulunuyorlardı. Ancak asırlar boyu padişah ve şâhenşâhlarının mutlak idaresi altında yaşamaya alışmış olan bu toplumların kendi iç dinamiklerini ve daha da mühimi iktidarı elinde bulunduran hanedan mümessillerini meşrutiyete razı etmeleri kolay bir iş değildi. Meşrutiyet açık bir şekilde iktidarın artık hanedanın inhisarında olmaktan çıkması anlamına gelmekteydi. Haddizatında bu durum asırlarca bu topraklarda hükümferma olan mutlakiyetçi devlet geleneğinin de sonu demekti. Osmanlı Devleti'nde Sultan III. Selim, Kaçar Devleti'nde ise Nasreddin Şâh ile başlayan yenileşme hareketlerinin son merhalesi olan meşrutiyetçi fikirler artık iki ülke kamuoyunda da yüksek sesle dile getirilir hale gelmişti. İki devlet için de benzer şekilde gelişen Meşrutî hareketlerin sonucu da benzer bir biçimde tecelli etti. Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Abdülhamit'in meclisi ilga ederek meşrutiyete son vermesi ardından Muhammed Ali Şâh da İran'da Meclisi Şûrâ-yı Millî'yi oldukça sert önlemler almak ve daha da ileri giderek Rus kumandan Vladimir Liakhov'a emir vererek topa tutturmak suretiyle işlevsiz kılması, iki devletin de meşrutiyet yolunda zorlu bir sınav vereceğinin işaretiydi. Bu çalışmada esasen Osmanlı Meşrutiyeti konusu ele alınmamıştır. Sadece bazı kısımlarda Muhammed Ali Şah'ın, II. Abdülhamit'i takip ederek meşrutiyete karşı gösterdiği tutum ve yaptırımlara dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte iki ülkedeki şartların farklı olduğunu da dikkate almak gerekir. Mesela Abdülhamit'in 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı başladığı süreçte bütün otoriteyi elinde tutmak için baskıcı bir tutum sergilediği ve bu yüzden istibdatçı olarak tanındığına dair düşünceler vardır. Diğer taraftan bir başka kesim ise Abdülhamit'in bu davranışını onun güçlü ve tedbirli kişiliğine yormaktadır. Bu çalışmada Kaçar İran'ını meşrutî bir idare şeklinde devralan Şah'ın hangi saiklerle meclisi topa tutturma ihtiyacı hissettiği konusuna değinilecektir. 1908'de İran'da Millî Şura Meclisi'nin Muhammed Ali Şah tarafından top ateşi sonucu işlevsiz hale getirilmesi hadisesi ile ilgili Türkiye'de müstakil bir araştırma yoktur. Konu sadece genel İran tarihi kitaplarında yüzeysel bir şekilde alınmıştır. Bu nedenle Kaçar tarihine ilgi duyan araştırmacılar için bu çalışmanın önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Dönemi yakından takip eden, ünlü Osmanlı hiciv ustası Şair Mehmet Eşref'in Kaçar Devleti'nde meşrutiyet ve 1908'de meclisin topa tutulmasını konu edindiği TBMM kütüphanesinde bulunan manzum eseri, çalışmamızı temellendiren kaynak durumundadır.

1. Kaçar Devleti Döneminde Meşrutiyet Düşüncesinin Ortaya Çıkma Sebepleri ve Meşrutiyetin İlanı

XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında Kaçar Devleti siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan oldukça zor durumdaydı. Devletin eski ve geleneksel sistemle idare edilmesi kabiliyetsiz kişilerin çeşitli makamlara yükselmesi ve alınan yanlış kararlar Kaçar Devleti'nin sıkıntılarını arttırmaktaydı. Nasıreddin Şah zamanında bazı Avrupa ülkelerine verilen ekonomik imtiyazlar devletin iktisadi bakımdan toparlanmasına izin vermemekte ve halkın sıkıntılarını artırmaktaydı. Bu sıkıntılara karşın halkın istek ve beklentilerini yönetime ulaştıracak bir idari anlayış bulunmamaktaydı. Bu süreçte batı dünyası bilim ve teknoloji alanında önemli başarılar elde ettiği gibi mutlakiyet rejimlerine karşın halkın yönetimde etkin olduğu meşrutî yönetimlerin yaygınlık kazandığı görülmekteydi. Eğitim gibi amaçlarla Avrupa'ya giden Kaçar Hanedanı şehzadeleri ve halk arasından seçilen gençler yeni fikirlerle ülkelerine dönmekte rejimin liberalleştirilmesi gibi fikirleri halka anlatmaya çalışmaktaydılar.

Mirza Malkom Han, Ahundzadeh, Mirza Abdürrahim Talibov gibi aydınlar meşrutî bir yönetimin İran'da kurulmasını amaçlıyorlardı. Aydınlar ve ülkede modern bir yönetim kurulmasını isteyenler Rusya ve Osmanlı

Devleti'ndeki meşrutî yönetime geçme çalışmalarını heyecanla izlemekle birlikte, Japonya gibi bir ülkenin modernleşmesini takdir etmişlerdi.

Elbette Feth Ali Şah'ın oğlu Abbas Mirza¹, Kaçar Devleti'nin modernleşmesi için çok çabalamıştı. Abbas Mirza'nın gayretleri sonucunda bu süreçte az da olsa İngiltere ve Fransa'ya öğrenci gönderildi. Batı ülkelerinde farklı alanlarda yayınlanmış değerli eserlerin tercüme edilmesi, bu eserlerin yayınlanarak halka ulaştırılması ve matbaanın getirilmesi devletin modernleşmesi adına yapılan çabalar². Daha sonra Nasıreddin Şah zamanında Vezir Emir Kebir, Darülfünun Medresesi'ni açarak Kaçar Devleti'nin modernleşme sürecine damgasını vurmuştur. Feth Ali Şah döneminde eğitim amacıyla yurtdışına gönderilen öğrenciler, şehzadeler gibi seçkin ve zengin olanlardan seçilmekteydi. Ancak Emir Kebir'in çabaları ile yetenekler göz önünde bulundurulmuş ve halk da bu sürece dâhil edilmişti. Bu öğrencilerin eğitimleri bittikten sonra bir kısmı dönerken bir kısmı da Avrupa'da kalmışlardı. Üstelik Darülfünun'un kurulması ile eğitim amacıyla Avusturya'dan çok sayıda Askerî, Tıp, Tarih, Coğrafya, Harita vb. konularda uzman ve eğitmen getirildi.³ Avrupa ülkelerine giden öğrencilerin dönmesi, bu ülkelerden getirilen uzmanlar, ticaretle uğraşan tüccarların Avrupa seyahatleri ve Kaçar şahlarının Avrupa'ya giderek seyahat sırasında dünyanın gelişimlerini yakından izlemeleri, hatta bu seyahatler ile ilgili hatıratların kaleme alınması modernleşme sürecine önemli katkıda bulunmuştu. Bu süreçte halkın batı ülkelerinde olup bitenden ve gelişmelerden haberdar olmanın bir yolu da gazetelerin yayımlanmasıydı. Meşrutîyetin ilanından önce ve sonrasında hem yurtdışında hem devletin etkisi altında farklı gazetelerin yayımlanması da bu süreçte meşrutîyetin gidişatına yön vermiştir.

Sosyal ve ekonomik sıkıntıları protesto etmek için günlerdir Tebriz ve Tahran'da sokak gösterişleri yapan ve mevcut yönetimi eleştirmek için İngiliz Büyükelçiliği'nin önünde oturma eylemi yapan din adamları ve halkın isteği üzerine 4 Ağustos 1906 (14 Cemaziyülahır 1324 h.)'da Muzaffereddin Şah memleket işlerinde gereken düzenlemeler yapılması düşüncesiyle Millî Şura Meclisi'nin kurulmasını emretti.⁴ Ardından Şah'ın bizzat el yazısı ile Meclis-i Müntahibin-i Milletin açılışı onaylandı.⁵ Seçimler yapılmış yeni anayasanın hazırlanmasına başlanmıştı. Anayasanın hazırlık sürecine katkıda bulunmak isteyen aydınlar ve aktivistler çeşitli toplantılar yapmaktaydılar. İran Birinci Millî Şura Meclisi, 6 Ekim 1906 (18 Şaban 1324 h.) günü resmen açıldı.⁶ İlk meclis başkanı olarak da Muzaffereddin Şah'ın damadı Murtaza Kulu Han Seni'-ud Devle atandı.⁷

Meşrutîyet'in ilanı ve Meclisin açılması Kaçar Devleti döneminde iki görüşü beraberinde getirdi. Bunlardan biri Meşrutîyetçi bir saltanatı diğeri ise Meşrutîyetçi bir saltanatı savunmaktaydı. Aslında siyaset ve dinin birbirine bağlanması fikri daha eski, olup Safevi Devleti dönemine ait olan bir görüştü.⁸ Dolayısıyla bu mesele mevcut süreçte siyaset ve dini karşı karşıya getirdi.

Aslında Meşrutîyet'in ilanı öncesi ulema ve din adamları meşrutîyet kavramının temellerini oluşturan özgürlük kavramı konusunda anlaşmazlıklar yaşıyordu. Meşrutîyet muhalifleri bu düşüncüyü dinsizlik ve hadsizlik olarak nitelendirmişlerdi. Ancak açık görüşlü ulema, meşrutîyet kavramının İslam kurallarına aykırı olmadığını ve hiçbir şekilde İslam dininin temellerine, kanun ve anayasa üzerinde karşı olmadığını savunurlardı.⁹ Meşrutîyet'in ilanı öncesi geleneksel monarşi sistemi taraftarları ile meşrutîyet ve modernleşme taraftarları arasında birtakım ideolojik çarpışmalar ortaya çıktı. Meclisin kurulması ve anayasanın ilanı ile birlikte yeni fikir çarpışması daha sert oldu. Bu süreç meşrutîyet tarihinde meşrutîyetçi ve meşrutîyetçi olarak tanımlanmaya başlandı. Meşrutîyetçilerin başında gelenlerden en önemlisi Muhammed Hüseyin Naini'dir ki Kanun-ı Esasi, parlamento ve adalet sisteminin her zaman halkı koruyacağına inanıyordu. Öte yandan Şeyh Fazlullah Nuri gibi önemli ulema meşrutîyetçi taraftarları arasında yer almaktaydı.¹⁰

Müşirüd-Devle başkanlığında bir grup şehzade, önde gelen bürokratlar, din adamları ve büyük tüccarlar da Meclisin açılışına katıldılar. Bu arada mevcut şahın hastalığını bilen meşrutîyet taraftarı aydınlar, yeni anayasanın bir an önce tamamlanıp şahın onayından geçirmeye çalışıyorlardı. Çünkü veliaht Muhammed Ali Mirza'nın

¹ Feth Ali Şah'ın oğlu Abbas Mirza yaklaşık 44 yaşında iken hastalık nedeniyle vefat etmişti. Abbas Mirza vefatından önce Kaçar Devleti'nin modernleşmesi için bazı girişimlerde bulunmuştu. Örnek olarak yurt dışından matbaa makinesi getirmiş, batıda çıkan bazı kitapları çevirtirmiş ve yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci göndermişti.

² Hüşeng Hosrobeygi, Muhammed Halid feyzi, "Tercüme Der Devreye Kacar Ez 1210 Ta Payaneh Dorehye Mozaffari", *Edeb-i Farsi Dergisi*, C. II, S. II, Tahran 1391, s. 128.

³ Fereyduun Ademiyet, *Emir Kebir ve İran*, Harezmi Yayınevi, Tahran 1353, s. 353-354; Ali Askar Şemim, *İran Der Devrey-i Saltanat-ı Kacar*. Müdebbir Yayınevi, Tahran 1375, s. 163-164.

⁴ Şemim, *age*, s. 457-461.

⁵ Nazimul İslam Kirmani, *Tarih-i Bidari-i İraniyan*. Tashih; Ali Akber Sa'idi Sircani, Bunyadı Ferheng Yayınevi, Tahran 1346, s. 566-567.

⁶ Yahya Dolatabadi, *Hayat-ı Yahya*, C. II, Attar Yayınevi, Tahran 1361, s. 95-98.

⁷ Mansüreh İttihadiye, *Peydayeş ve Tehevül-i Ahzab-ı Siyasi Meşrutîyet (Devreye Evvel ve Dovvom-ı MeclisiŞuraye Mellî)*, Göstereh Yayınevi, Tahran 1361, s. 102.

⁸ Mansur Sıfatgul, *Sahtar-ı Nihad ve Endişeh Dini der İran Safevi*, Tahran 1381, s. 496.

⁹ Fereyduun Ademiyet, *İdeoloji Nehzat-ı Meşrutîyet-i İran*, C. I, Tahran 1985, s. 228.

¹⁰ Hüseyin Abadiyan, *Buhran-ı Meşrutîyet Der İran*, Tahran 1383, s. 48-50.

meşrutiyete karşı olduğu bilinmekteydi.¹¹ Sonunda Şah, 5 Ağustos 1906'da yeni anayasayı onaylamıştı. Meşrutiyet taraftarlarının kazançlı olduğu düşünülse bile bu olaydan on gün sonra 15 Ağustos 1906'da Muzaffereddin Şah'ın hayatını kaybetmesi üzerine yeni yönetim anlayışından hoşlanmayan veliahdın şah olması işlerini zorlaştıracaktı.¹² Bu tarihten sonra saray ve meşrutiyet taraftarlarının mücadelesi yeni bir boyut kazanmıştı. Gençlik yıllarından beri Rus olan öğretmeni¹³ Şapşal (Shapshal) kayın Pederi Kamuran Mirza ve bazı din adamlarının etkisi altındaki yeni Şah Muhammed Ali despotizme ve mutlak hâkimiyete inanıyordu. Bu doğrultuda dedesi gibi otoriter bir yönetim sergilemek istiyordu.¹⁴ Yeni şah, yönetimin milletvekillerinin isteği üzerine başlatmadığını göstermek amacıyla taç giyme törenine Millî Şura Meclisi vekillerini davet etmedi.¹⁵ Hatta bakanların Millî Şura Meclisi önünde sorumlu olmamalarını sağlamak için kabine ve meclis arasındaki ilişkileri bozmaya çalışmıştı. Ancak Şah'ın bu girişimleri İran halkının meşrutiyete sahip çıkmasıyla sonuçlandı. Tebriz, İsfahan, Şiraz ve Reşt gibi şehirlerde halk şahı protesto etmek için sokağa çıktı. Tebriz Ulusal Derneği ve Merkez-i Gaybi-i gibi derneklerin mensupları dükkânlarını kapatarak, camiler ve medreselerde oturma eylemleri gerçekleştiren Tahran'daki hükümete sert içerikli telgraflar çekerek meclisin çalışmaya devam etmesi için şahı uyardılar. Sonunda Şubat 1907 (27 Zilhicce 1324 h.) tarihinde Muzaffereddin Şah kendi el yazısıyla "*İran'ın anayasa sahibi bir devlet*" olduğunu halka açıkladı.¹⁶ Böylece Millî Şura Meclisi önemli işlere imza atma imkânı elde etti.¹⁷ Bunlar; ifade özgürlüğü, anayasa ve ek maddelerinin düzenlenmesi, bazı valilerin azledilmesi, dış borçlanmayı önlemek, Belçikalı müsteşarların ülkelerine geri gönderilmesi, şahın özel şahıslara arsa vermesinin önlenmesi, vergi konusunda haksızlıkların önlenmesi, ekmek için tavan fiyat belirleme, millî bir bankanın kurulması için hazırlıklar, rüşvetle mücadele ve meclisin çıkardığı yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için beş kişilik bir komisyon kurulması hususlarıydı. Bunlar, Şeyh Fazlullah Nuri'nin¹⁸ çabalarıyla gerçekleşmişti.¹⁹ 1907'de Nasrullah Müşirü'd-devle sadrazamlıktan istifa etti. Yeni kabine saray tarafından sadrazam atamadan Millî Şura Meclisi'ne sunuldu ve bunun üzerine milletvekilleri İçişleri Bakanı Sultan Ali Vezir Efhemî'ye güvenoyu vererek hükümetin çalışmalarına başlamasını istediler.²⁰ Azerbaycan'ın kargaşalıklarla dolu olduğu bu dönemde Eminü's-Sultan'ın (Atabek) geri dönmesi ve sadrazamlık makamına oturması için padişah ve bazı özgürlükçülerin onayını almayı başardılar.

1907'nin sonlarına doğru (20 Rebiyülevvel 1325) Atabek'in²¹ kabinesi meşrutiyet devrinin üçüncü kabinesi olarak meclise sunuldu.²² Meşrutiyetçilerin arasına nifak sokarak ve ülkede kargaşa yaratarak meşrutiyet sisteminin işe yaramadığını göstermeye çalışan Atabek, vilayetlerdeki kaymakamlar ve bazı din adamlarını tahrik etmeye çalışmaktaydı. Özellikle bazı din adamların yenilikçi fikirleri dinsizlik ve şeriata düşmanlık olarak tanımlıyorlardı. Meşrute-i Meşru sloganını kullanan Şeyh Fazlullah Nuri gibi din adamları kendi yollarını diğer meşrutiyetçilerden ayırmaya başladılar. Şeyh Fazlullah ve arkadaşları anayasada yer alan ve Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşitliğini vurgulayan maddelerden dolayı meşrutiyet taraftarlarından farklı bir yerde durmaya çalışıyorlardı. Bu sırada Kum, Şiraz, Maku, Esterabad, Horasan gibi bölge ve şehirlerde şahın yönlendirmesi ve Rusların müdahalesiyle huzursuzluklar ve kaynaşmalar başlamıştı.²³

Benzer gelişmeler Osmanlı'da da yaşanmaktaydı. Mithat Paşa ve arkadaşları II. Abdülhamit'i Meşrutiyet'i ilan etmesi konusunda ikna etmişti. Ancak bir süre sonra yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı'nın olumsuz bir şekilde sonuçlanması üzerine millî ve kutsal bir makam olan saltanat makamının eleştirilmesi gerekçe gösterilerek 14 Şubat 1878'de Meclis-i Umumi kapatılmıştı.²⁴ Sultan Abdülhamit'in bu davranışlarından cesaret alan Kaçar Şahı

¹¹ Ahmed Kesrevi, *Tarih-i Meşrutey-i İran*, Emir Kebir Yayınevi, Tahran 1363, s. 186.

¹² Mehmet Eşref, *İran'da Yangın Var*, Ankara: T. B.M.M., Yer Numara 71-1728/ Demir Numara 76-3861, 1908, s. 15. Bu konuda Şair Eşref şöyle söyler:

Kıt'a

Nasl ta'yîn-i müddet eylerim tahdîd-i maksadla
Vefât kabz-ul ervâhdan sonra uzun müddet

Allahı sence varken her mahalin vech-i imka
bu 'alemde gönül sağ görmek ister Şâh-ı İrani

¹³ Peter Avery, *Tarih-i Muasir-i İran*, çev. Muhammed Refi'i Mehrabadi, Atayı Yayınevi, Tahran 1379, s. 246-247.

¹⁴ Cevad Şeyh-ül İslami, "Ruhiyyat, vîjehi ve Payane Kare Muhammed Ali Şah", *Faslname Ettelaât Siyasi ve İktisadi* 227 (1367), s. 216-223.

¹⁵ Mehdi Melekzadeh, *Tarih-i İnkilab-i Meşrutiyet İran*, C. I, Sohan Yayınevi, Tahran 1383, s. 412. Ve aynı zamanda Bkz. Ervand Abrahamian, *İran Beyni Do İnkilap*, Ney Yayınevi, Tahran 1384, s. 113.

¹⁶ Kirmani, *age*, s. 85

¹⁷ Eşref, *age*, s. 15.

¹⁸ Şeyh Fazlullah Nuri meşrutiyeti meşru bir şekilde olmasında yana idi. Yani meşrutiyet kuralları din kurallarına uygun olarak seçilmeleri ve mecliste karar verilmeleri konusunda mücadele etti. Bkz. Dolatabadi, *age*, C. II, s. 129-131.

¹⁹ Maşallah Acudani, *Meşruteye İrani*. Ahtaran Yayınevi, Tahran 1382, s. 374.

²⁰ Abdülhüseyn Nevayî, *Devlethaye İran az Ağaz-ı Meşrutiyet ta Ültimatom*, Babek Yayınevi, Tahran 1356, s. 11.

²¹ Mirza Ali Asgar Han Atabek, farklı dönemlerde farklı unvanlarla devlet erkânında yer almıştır. Nasireddin Şah, Müzeffereddin Şah ve Muhammed Ali Şah döneminde Vezir-i Â'zam görevine kadar yükselmiştir.

²² Nevayî, *age*, s. 15.

²³ Haşim Mühit Mafih, *Tarih-i İnkilab-i İran*, Tashih; Mecid Tefreşi, Cevad Canfeda, Firdevsi Yayınevi, Tahran 1362, s. 225.

²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1988, s. 240.

Muhammed Ali ülkesindeki meşrutiyet harekâtını durdurmak amacıyla daha sert bir şekilde faaliyete geçecekti. Aynı tarihî süreçte yaşanan benzerliklere, Osmanlı hükümetinin İran'daki büyükelçisi Şemseddin Paşa şahitlik etmiştir. On bir yıldan fazla Tahran'da görev yapan Şemseddin Paşa bu süreçte Osmanlı'da meşrutiyet taraftarlarını cesaretlendirdiği gerekçesiyle görevinden alınmıştı.²⁵

2. Meşrutiyet'ten Küçük Despotizme

İran'da meşrutiyet ilan edilmiş, anayasa hazırlanmış ancak toplumun tamamı tarafından benimsenmemiştir. 1907 yılında Meşruacılar Mezhebi töreni adı altında meclisin çalışmalarına ve meşrutiyet prensiplerine muhalefet etmek için bir araya gelmeye çalışıyorlardı. Şeyh Fazlullah Nuri, Molla Muhammed Amuli, Mirza Lütfullah, Mirza Ahmed Tabatabayî gibi bazı din adamları Rey şehrindeki Şah Abdülazîm²⁶ türbesine doğru çıktılar. Ülkenin farklı bölgelerine ve taraftarlarına telgraf göndererek meşrutiyetin İslam'a aykırı olduğunu anlatmaya çalıştılar.²⁷ Fazlullah meşrutiyet aleyhinde konuşmalar yapıyordu. Bu durumdan yararlanmak isteyen Şah ve Atabek harekete geçmek istemekteydi. Ancak milletvekilleri meclise ve meşrutiyet yönetimine kararlılıkla sahip çıkmaktaydı. Bu arada 28 Ağustos 1907 (1325 Recep ayın 21.) tarihinde Eminü's Sultan, Meclisin kapısının önünde Abbas Ağa Sarraf-i Tebrizi tarafından vurularak öldürüldü.²⁸ Bu cinayetin azmettiricisinin şah olduğu düşünülüyse de Abbas Ağa İnkılap Komitesi üyesiydi ve Mirza Ali Asgâr Han'ın meşrutiyet karşıtı hareketlerini cezalandırmak için yapıldığı anlaşılmaktaydı.²⁹ Katil Abbas Ağa'nın görkemli bir cenaze töreniyle kaldırılması meşrutiyetçiler tarafından sahiplenilmesi saltanat taraftarlarını fazlasıyla korkutmuş ve hatta bazı Kaçar şehzadelerini mecliste meşrutiyet ilkelerine sadakat yemini etmek zorunda bırakmıştı.³⁰ Eminü's-Sultan'ın (Atabek) ölümü üzerine dönemin meclis başkanı ve Atabek'in destekçisi olan Seni'-ud Devle istifa etti. Yerine Mahmut Alayer (İhtişam-üs Saltana) meclis başkanı seçildi. Mahmut Alayer siyasetin içinde bulunan kardeşiyle iş birliği yaparak Muhammed Ali Şah ile meclisin arasını düzeltmek istese de başarılı olamadı.³¹ Şah Abdülazîm türbesinde oturma eylemi yapan meşruacılar da Tahran'a dönmek zorunda kaldılar. Meşrutiyet karşıtı gürültüler yatıştı. Yeni kabine Ahmed Müşirü's Saltane başkanlığında Şaban ayının 7'sinde meclise sunulmuş ve iki hafta sonra da anayasanın ek maddeleri şah tarafından imzalamıştı. Bu aşamada Osmanlı ordusunun İran sınırlarından içeri girmesi,³² yerel fitnecilerin isyanı, Rusya ile İngiltere'nin İran'ı aralarında bölme çabaları ülkede endişeye neden olmuştu. Osmanlı-Kaçar sınır bölgesinde yaşayan bazı Kürt aşiretlerinin ayaklandıkları ve Maku Valisinin (İkbal'us Saltana Makuyi) de Celali adında bir aşiret grubunun yardımıyla bölgesindeki meşrutiyet taraftarlarına saldırdığı öğrenilmişti.

Meşrutiyet'in ilanını Kaçar şehzadeleri açısından da incelemek gerekmektedir. Meşrutiyete şehzadelerin her biri farklı tepki verdiler. Bir kısmı meşrutiyete karşı çıkarken bir kısmı ise meşrutiyeti desteklemişti. Bazı şehzadeler şahı karşılarına almak istemedikleri için meşrutiyete muhalif olsalar da halk arasında itibar kazanma yolunun meşrutiyeti desteklemekten geçtiğini sezmışlerdi. Bu nedenle şehzadeler arasında sayısı az da olsa meşrutiyet destekçisi vardı. Bu desteğin sebebi ya menfaat sağlamak içindi ya da batı ülkelerinde aldıkları eğitimin sonucu idi. Bu şehzadelerden biri de Abdülhüseyin Mirza Ferman Ferma idi. Temmuz 1907'de mecliste yaptıklarından dolayı çok eleştiri alan Ferman Ferma, Adalet Bakanlığı'ndan istifa etmişti. Kısa süre sonra Azerbaycan eyaletinde çıkan kargaşalardan dolayı oraya vali olarak atandı. Atamasındaki en büyük etken itibarlı ve zengin olmasıydı. Zira devlet ekonomik olarak sıkıntılı bir süreç yaşadığı için kendi süvari kuvvetleri ile devletin desteği olmadan, bu kargaşalara son verebilirdi. Devletin, meclisteki nüfuz sahibi insanlara olan ihtiyacı, meşrutiyet ve meclisin zaafı olarak görünüyor ve bu durum meclisin faaliyetlerine olumsuz yönde etki ediyordu. Meşrutiyet ve meclisin asıl amacı güçlü bir devlet kurmak ve devleti modernleşmeye sevk etmek olarak görünse de bu durum devletin ve meşrutiyetin gücünün sorgulanmasına yol açıyordu. Diğer bir deyişle halk meclisin gücüne inanmışken, meclisin bu zaafı toplumu hayal kırıklığına sevk ediyordu.³³

Muzaffereddin Şah'ın oğlu Salarüd-Devle de taht peşinde koştuğu için kargaşa çıkarmak amacıyla eşkıyaları şehir ve köyleri yağmalamaya göndermişti.³⁴ Muhammed Ali Şah, meşrutiyeti ortadan kaldırmak için iradesiz ve zayıf isimleri sadrazam olarak görevlendiriyordu. 15 Eylül 1907'de (7 Şaban 1325'te) Ahmet Han Müşirü's Saltana'nın kabinesi sadece 34 gün yaşamıştı. 25 Ekim 1907'de (18 Ramazan 1325'te) Nasırül Mülk Hemedanî başkanlığında meclise yeni bir kabine sunulmuş ancak o da Zilkade ayının 8'ine kadar devam edebilmişti. Zira

²⁵ Şemseddin Paşa, *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. XI, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973, s. 758.

²⁶ İmamzâde Abdülazîm olarak da bilinir. Hayatı hakkında günümüze pek az bilgi ulaşmıştır. Muhtemelen 200 (815) yılından önce Medine'de doğdu. Kaynaklarda dokuzuncu imam Muhammed et-Taki ile oğlu Ali en-Naki'nin taraftarlarından olduğu nakledilir. Abdülazîm el-Hasanî'nin İmamzâde olarak anılan kabri ölümünden hemen sonra Şiiler tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır. Bkz: ÖZ, Mehmet, "Şah Abdülazîm", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul 2010, s. 250.

²⁷ Kesrevi, *age*, s. 225.

²⁸ Dolatabadi, *age*, C. II, s. 149.

²⁹ Şeyh-ül İslami, *age*, s. 66.

³⁰ Dolatabadi, *age*, C. II, s. 142-150.

³¹ İttihadiye, *age*, s. 105, 127.

³² Kesrevi, *age*, s. 479.

³³ İttihadiye, *age*, s. 104.

³⁴ Melekzadeh, *age*, s. 480.

Şah, *Ruhül-Kudüs* ve *Müsavat* gibi gazetelerin yayınladığı makalelere kızdıkları için huzursuzluk çıkararak din adamlarının yarattığı kaos ortamından yararlanarak Millî Şura Meclisi'ni hedef almaya çalışıyordu.³⁵ Meclis ile sarayın ilişkilerinin gerginleştiği bu aşamada meclis yeni mali yılının bütçesinde sarayın fazla harcamalarını ve şehzadelerin maaşlarını kesmişti. Şah, sarayın çalışanlarını kızdırarak, onları meclise karşı harekete geçirmeye çalıştı. Her ne kadar şah, meclise gelip anayasa ve meşrutiyete uygun hareket edeceğini açıklamışsa da Şah'ın yönlendirdiği saray çalışanları meşruacılarla birlikte Tahran'ın Tophane meydanında toplanarak “*Biz Nebi dini isteriz-Meşrutiyet istemeyiz*”³⁶ sloganlarıyla³⁷ şeriatı korumak, dinsizlik ve meşrutiyetle mücadele etmek adı altında taşkınlık yapmaya, muhalifleri öldürüp özgürlük ve meşrutiyet taraftarı gazetelerin ofislerini yakmaya başladılar. Ancak Tebriz halkının meşrutiyet lehinde ayaklanması ve milletvekillerinin şaha yönelik yaptıkları sert itirazların sonucunda şah geri adım atarak, Tophane meydanında toplanan muhaliflerin dağıtılmasını emretmiş ve meşrutiyete sadakat yeminini yenilemişti.³⁸ Ancak birkaç gün sonra 28 Şubat 1908 (25 Muharrem 1326)'de Şah'a yönelik bir suikast düzenlendi. Bu teşebbüs meşrutiyetçilerle sarayın ilişkilerini koparmış, saraya meclis aleyhinde bir darbe yapılması imkânı vermişti. Sadrazam Nizamü's Saltana Mafî hükümeti istifa etmiş, 18 Haziran 1907 (7 Cemaziyülevvel 1325)'de Müşirü's Saltana tekrar hükümeti kurmakla görevlendirildi. Aslında Meşrutiyet'in ilanı sonrası ve meşrutiyetçilerin zafer kazanması, aydın sınıf, gazeteciler, meşrutiyet yanlıları, vaizler ve bir takım parti ve derneklerin, geleneksel monarşi hükümeti ve hatta Muhammed Ali Şah'ın şahsını sert bir şekilde eleştirebilecek özgür ortamı yarattı. Öte yandan meşrutiyete muhalif olan meşrutiyetçi ulema, anayasanın farklı ilkeleriyle özellikle özgürlük ve hukukun üstünlüğüne karşı çıktılar. Bu gruptaki kişiler, meclisin Avrupa parlamentolarının yasalarına göre modellendiğini, bu haliyle İslam kurallarına aykırı olduğunu ve netice itibarıyla meşru olmadığını savunuyordu.³⁹

Bu süreçte kabine ve meclis başkanı değişikliğine yol açan bir olay yaşandı. Erdebil yakınlarında Rus askerleri ve Pilesevar köyü halkı arasında bir gerginlik ortaya çıktı. Bazı kaynaklarda meşrutiyet hareketlerini ve meclisin işlerini engellemek adına Rusların bu gergin ortamı yarattıkları adına bir görüş mevcuttur.⁴⁰ Ruslar meşrutiyetin kendi topraklarına sıçramasından endişelilerdi. Bu kargaşalı süreçte meclis başkanı istifa etti. Bu makam, Muhibir us-Saltana'ya teklif edilse de kabul görmemiş ve Mirza İsmail Han (Mümtaz ud- Devle) meclis başkanı seçilmişti. Meclisin topa tutulma sürecinde de Mümtaz ud- Devle meclis başkanı idi ve bu süreçte Fransa elçiliğine sığındı oradan da Paris'e gitti.⁴¹

Bu süreçte meşrutiyet taraftarları, gazeteciler, aydın sınıf mücadelelerine devam ediyorlardı. Şair Mehmet Eşref bu konuda “*Ey mücâhedîn-i İrânîyan şübhe yok ki en sonra Şâhid zafer size râm olacaktır fütür getirmeyin nâzenin hürriyeti der âğuş edinceye kadar bir 'âşıkı cânfedâ gibi çalışın*”⁴² demiş ve şöyle bir Kıt'a yazmıştı:⁴³

Bu arada şah yaz mevsimi gerekçesiyle Tahran'ı terk ederek Bağ-ı Şah'a (Şah Bahçesi) yerleşmişti. Dört gün sonra Muhammed Ali Şah'ın emriyle matbaalar kapatıldı. Şahın başkentten ayrılmasıyla Tahran'da bilinçli bir şekilde kargaşa çıkarıldı. Ordu ve Kazak Birlikleri (özel ordu kuvvetleri) bu durumu müdahale ederek birçok kişiyi tutuklamış ve halkın üzerine ateş açmıştı.⁴⁴ Gelişmeleri takip eden şah yazılarını beğenmediği gerekçesiyle sekiz gazeteciyi ve siyasi aktivistin sürgün edilmesini istemekteydi. Meclisin bu karara karşı çıkması üzerine başkentte bulunan Kazak Tugayının komutanı Albay Liakhov, 23 Haziran 1908 (23 Cemaziyülevvel 1326) günü 250 süvari, 25 piyade ve 4 top ile meclise doğru yola çıkmış ve meclis binasına top ateşi başlatmıştı.⁴⁵ Meclis binasının içinden bu ateşlere karşılık verilince gerilim yükselmiş Yapılan silah ve top atışlarıyla sadece meclis binası değil, meclis binasının çok yakınında bulunan “Encümen-i Müzafferî” ve “Encümen-i Azerbaycan” gibi bazı binalar da zarar görmüştü⁴⁶ Muhammed Ali Şah'ın Meclisi topa tutmasını şair Eşref⁴⁷ de bir şiirinde dile getirmiştir.⁴⁸ Meclis binası, topa tutulmasının ardından yağmalanmıştır.⁴⁹

³⁵ Nevayî, *age*, s. 20; Şemim, *age*, s. 476-477.

³⁶ ما مشروطه نمی خواهیم- ما دین نبی خواهیم

³⁷ Nevayî, *age*, s. 35-36.

³⁸ Eşref, *age*, s. 2.

³⁹ Bakir Mumeni, *Din ve Devlet Der Asr-ı Meşrutiyet*, Baran Yayınevi, İsveç 1998, s. 185.

⁴⁰ İttihadiye, *age*, s.164.

⁴¹ Abulhasan Alevî, *Eical-ı Asr-ı Meşrutiyet*, Tashih: İrec Afşar, Asatir Yayınevi, Tahran 1363, s. 71-72. Bkz. İttihadiye, *age*, s. 164-165.

⁴² Eşref, *age*, s. 10.

⁴³

Dökülen kan boşa gitmez reh-i hürriyette
İç yüzünden çürüyüp rahneler eyler peydâ

Kıt'a

inkılâba olur er geç ceryâmî bâdî
temelinden göçürür heykel-i istibdâdî

⁴⁴ Şemim, *age*, s. 404-405.

⁴⁵ Şemim, *age*, s. 505; Nevayî, *age*, s. 76-78; Avery, *age*, s. 253.

⁴⁶ Melekzadeh, *age*, C. IV, s. 748-751.

⁴⁷ Eşref, *age*, s. 4.

⁴⁸

Milleti kırdı perişan etti Meb'ûsânım
Âferin Abdulhamid Han-ı bıraktı gölgede

Kıt'a

ol kadar can yaktı kim Cengiz'i hayran eyledi
Şâh-ı İrân attı top İrân'ı vîrân eyledi

⁴⁹ Nikolay Mamontov, *Hükümet-ı Tezar ve Muhammed Ali Mirza*, çev. Şerefeddin Mirza Kahraman, Sirius Yayınevi, Tahran 1929, s. 105.

Saldırıya uğrayan mecliste bulunan 250 kişi hayatını kaybetmişti.⁵⁰ Şah'ın yönlendirdiği Kazak Birliği, meşrutiyet taraftarlarına saldırmaya ve bazılarını tutuklamaya çalıştı.⁵¹ Meşrutiyete karşı olan bazı kişiler savaş alanına dönmüş bu yerde meşrutiyete karşı olduklarını bildirecek tezahüratlarda bulundular.⁵² Şah, Millî Meclisi askıya aldığı ilan etti.⁵³ Saklanmaya çalışanları ve Osmanlı büyükelçiliğine sığınanları tutuklattı.⁵⁴ Cihangir Han Sür-i İsrâfil, Melik'ül Mütellimin, Kadı Erdakî, Mirza Davud, Sultanu'l-Ulema o gün mecliste ve Bağ-ı Şah'ta katledilen özgürlükçülerden birkaçıydı. Seyyid Cemal Vaiz ise kaçarken Burucird şehrinde öldürüldü. Ünlü din adamları, Behbahani ve Tabatabayi sürgün edilirken, Hasan Tagizade, Mümtazü'd-Devle, Kelimü'l-Mülk, Ali Ekber Dehhoda gibi bilim adamları İngiltere ve Fransa büyükelçiliklerine sığındılar.⁵⁵ Meclisin bu şekilde kapatılmasıyla İran'da askerî bir yönetim kuruldu. Meşrutiyetin izleri silinmeye başladı ve küçük despotizm dönemi başladı. İran'ın özgürlük ve meşrutiyet mücadelesinde kara ve kanlı bir leke olarak tarihteki yerini alan bu olayın etkisi edebiyat eserlerine kadar yansdı.⁵⁶

Tarihi kaynaklarda Küçük Despotizm olarak tanımlanan bu süreçte Muhammed Ali Şah, Bağ-ı Şah'ta meşrutiyete karşı olan danışmanlarından oluşan bir grupla, meşrutiyeti yok etmek için, plan yapmaya başladı. Buna göre meclisin yerine "Dârül Şûra" adıyla bir kurumun kurulması planlandı. Bu nedenle yeni "Esasname" hazırlamak için Sani' ud Devle, Musteşar ud Devle, Müşir ud Devle, Hişmet ud Devle, Mö'temen ul Mülk, Mühbir ul Mülk gibi kişilerin bulunduğu yirmi kişi atayarak yeni yasalar getirmeye çalıştı ancak bu işte başarılı olamadı. Çünkü birkaç Mücahit (Meşrutiyet taraftarları), ülkenin kuzey ve güney bölgelerinden başkente gelmişti. Bu süreçte yirmi kişiden oluşan grup sayısı 12 kişiye kadar düşmüş ve hedeflenen amaca ulaşamamıştı.⁵⁷

Muhammed Ali Şah'ın Meclisi topa tutması ile sıkıyönetim süreci başlamış oldu. Özgürlük kavramı bu süreçte askıya alınsa da özellikle yurtdışındaki aydınlar ve meşrutiyetçiler istibdada karşı mücadelelerini sürdürdüler. Bunların önemli kısmı İstanbul'da bulunmaktaydı.⁵⁸ İstanbul'da 30 kişiden (10 tüccar ve 20 esnaf) oluşan "Encümen-i Saadet" adında bir dernek kuruldu. Bunların amaçları İran'da ve yurtdışında bulunan meşrutiyetçileri Muhammed Ali Şah'ın istibdadına karşı iyi bir şekilde organize edilebilme idi.⁵⁹ Kaçar Devleti'nde meşrutiyet ilan edilmeden önce Osmanlı Devleti bu süreci yaşamıştı. Bu nedenle İstanbul hem coğrafi konumu nedeniyle hem de daha önce meşrutiyete giden sancılı süreci yaşamasından ötürü iyi bir örnekti. Hatta bu süreçte İstanbul'da bulunan Kaçar Devleti elçisi bile ekonomik olarak Osmanlı topraklarında bulunan meşrutiyetçilere yardım etmekteydi. Üstelik Nəcəf şehrinde bulunan bazı din adamları fetva vererek istibdadı ve onun destekçilerini lanetlediler.⁶⁰ Bu esnada Tebriz halkı Muhammed Ali Şah'a karşı bir isyan başlattı. Muhammed Ali Şah ise kendisinin kontrol edebileceği bir meclis kurma niyetindeydi.⁶¹ Ancak durum Muhammed Ali Şah'ın istediği gibi ilerlemedi ve başta Tebriz olmak üzere Meşhed, Reşt, İsfahan gibi büyük şehirlerde halk istibdada karşı ayaklandı. Meşrutiyet destekçileri tarafından kısa zaman içerisinde bütün ülkeye sıçrayan bu isyan hareketi Kerec şehrinde Tahran'a girdi. Muhammed Ali Şah etrafındaki yaklaşık beş yüz kişiyle Rus elçiliğine sığındı. Çok geçmeden Rusların diplomatik müdahaleleriyle Muhammed Ali Şah, Rus himayesine alındı. Meclis kararı ile 22 kişilik bir heyet oluşturuldu ve Muhammed Ali Şah saltanattan azledildi. 11-12 yaşlarında olan oğlu Ahmet Mirza'nın, Kaçar Devleti'nin başına geçirilmesi planlandı. Ancak Ahmet Mirza'nın yaşının küçük olmasından dolayı, ülkenin idari işleri geçici bir süreliğine Azdü'l Mülk'e devredildi.⁶²

SONUÇ

1906'da Kaçar Devleti'nde ilan edilen Meşrutiyet, birçok yönleriyle Osmanlı Devleti'nin I. ve II. Meşrutiyet'ine benzemektedir. 1876'da Osmanlı Devleti'nde ilan edilen meşrutiyet, kısa bir süre sonra II. Abdulhamit tarafından askıya alınmıştı. Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet'in askıya alınmasından sonrasındaki gelişmeler ülkeyi II. Meşrutiyet'e götürdüyse (1908), Kaçar Devleti'nde de tek bir meşrutiyet ilan edilmesine rağmen, ikinci bir meşrutiyet hâsıl olmuştur diyebiliriz. Muzaffereddin Şah meşrutiyeti ilan ettikten sonra vefat edince yerine geçen Muhammed Ali Şah'ın meşrutî yönetime muhalif olması, İran'da meşrutiyeti sekteye uğratacaktır. Yeni Şah tahta geçer geçmez taç giyme merasiminde meclis azasını davet etmeyerek meşrutiyete

⁵⁰ Abrahamian, *age*, s. 121-122.

⁵¹ Nikolay Mamontov, *Bombaran-i Meclis-i Şuray-i Milli Der 1326*, Tashih; Hümayün Şehidi, Aşkan Yayınevi, Tahran 1326, s. 360.

⁵² Nasir Necmi, *Muhammed Ali Şah ve Meşrutiyet*, Zeryab Yayınevi, Tahran 1377, s. 429.

⁵³ Eşref, *age*, s. 12.

⁵⁴ Abrahamian, *age*, s. 122.

⁵⁵ Melekzade, *age*, C. IV, s. 829-830.

⁵⁶ Kesrevi, *age*, s. 657.

⁵⁷ *Kitab-ı Narenci (Güzarişhaye Siyasi Vezaret-i Harece Rusiye Tezari Derbareh-ye İnkilab-ı Meşrute-ye İran)*, Tashih Ahmed Beşiri, C. II, Nur Yayınevi, Tahran 1366, s. 187.

⁵⁸ Selamullah Cavid, *Nihzet-i Meşrutiyet-i İran ve Nakş-i Azadihahan-ı Cihan*, Dünya Yayınevi, Tahran 1359, s. 49-52.

⁵⁹ Dolatabadi, *age*, C. III, s. 33.

⁶⁰ Hüccet Fallah Tutkar, "İraniyan-ı Mukim-i İstanbul ve Cünbeşi Mukavemet-i Tebriz be Rehberi Sattar Han" *Tarih-i İran*, C. XII/ I, Tahran 1398, s. 4.

⁶¹ Melekzade, *age*, C. IV, s. 853-854.

⁶² Abdulnza Hüşeng Mehdevi, *Tarih-i Revabet-i Harici-yi İran*, Tahran 1379, s. 337.


tavrını göstermiştir. Küçük yaşlardan itibaren Rus öğretmenin etkisiyle istibdatla yönetilecek bir sistemi benimseyerek hayatını sürdüren şah, 1908'de Albay Liakhov adlı bir Rus komutana yetki vererek kendi ülkesinin meclisini topa tutturmuştu. Yüzlerce kişinin öldüğü bu olaydan sonra meclis kısa bir süreliğine askıya alınmış fakat daha sonradan tekrar çalışmalarına devam etmişti. Muhammed Ali Şah'ın Meclisi topa tutmasında iç ve dış olmak üzere iki sebep üzerinde durabiliriz. İç sebep olarak, Şah'ın istibdatı desteklemesi ve monarşi tarzında bir hükümetin taraftarı olmasını; dış sebep olarak ise İngilizlerin, Hindistan sınırını korumak adına İran coğrafyasında etkili olma çabası ve bu doğrultuda Meşrutiyet fikrini desteklemesi üzerine Rusya'nın rekabetinden ötürü Şah'a verdiği desteği sunabiliriz.

Nitekim Muhammed Ali Şah'ın çocukluğundan itibaren Rus asıllı öğretmenlerin etkisi altında olması, onun meşrutiyete karşı olan tutumunda önemli bir rol oynadı. Özellikle Muhammed Ali Şah, Kaçar Devleti'nin yönetimini tek başına, meclisin olmadığı bir şekilde idare etmek istediğinde, Rusların etkisi oldukça yüksek, İngilizlerin etkisi ise oldukça az oldu. Dahası, Rus Devleti meşrutiyetin kendi topraklarına sığmamasından endişe duyarak, meşrutiyeti engellemek için elinden geleni yapmaya hazırды. Muhammed Ali Şah, tahta çıktığı andan itibaren meşrutiyete karşı olduğunu açıkça ortaya koydu. İdari yollardan meşrutiyet ve meclisi durdurmak için elinden geleni yapsa da başarısız oldu. Son çare olarak meclisi topa tutmaya karar verdi. Meclisin Muhammed Ali Şah tarafından kapatılması, onun için bir başarı olarak görünse de bu süreç yaklaşık bir yıl sürdü. Ancak Muhammed Ali Şah'ın baskılarına karşı Tebriz halkı tarafından başlayan ayaklanmalar sonucunda Serdar Asaad Bahtiyari ve Muhammed Vali Han Tonekaboni idaresinde Tahran meşrutiyetçilerin eline geçti. Muhammed Ali Şah, Rus elçiliğine sığındı ve kısa bir süre sonra belirli bir maaş bağlanarak Odessa'ya sürgüne gönderildi. Son olarak değinilmesi gereken bir husus da şudur; özgürlük, cumhuriyet, meclis, meşrutiyet gibi kavramlarla henüz daha yeni tanışan İran toplumu, bu konuda ilk adımları atarken Şah tarafından demokrasinin simgesi olan meclisin topa tutulması halk nezdinde kötü bir izlem bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- ABADİYAN, Hüseyin, *Buhran-ı Meşrutiyet Der İran*, Tahran 1383.
- ABRAHAMİAN, Ervand, *İran Beyni Do İnkılap*, Ney Yayınevi, Tahran 1384.
- ACUDANİ, Maşallah, *Meşruteye İrani*. Ahtaran Yayınevi, Tahran 1382.
- ADEMİYYET, Fereydu, *Emir Kebir ve İran*, Harezmi Yayınevi, Tahran 1353.
- ADEMİYYET, Fereydu, *İdeoloji Nehzat-ı Meşrutiyet-i İran*, C. I, Tahran 1985.
- ALEVİ, Abulhasan, *Eical-ı Asr-ı Meşrutiyet*, Tashih: İrec Afşar, Asatir Yayınevi, Tahran 1363.
- AVERY, Peter, *Tarih-i Muasir-i İran*, çev. Muhammed Refi'i Mehrbadi. Atayi Yayınevi, Tahran 1379.
- CAVİD, Selamullah, *Nihzet-i Meşrutiyet-i İran ve Nakş-i Azadihahan-ı Cihan*, Dünya Yayınevi, Tahran 1359.
- DOLATABADİ, Yahya, *Hayat-ı Yahya*, C. II-III, Attar Yayınevi, Tahran 1361.
- EŞREF, Mehmet, *İran'da Yangın Var*, Ankara: T. B.M.M., Yer Numara 71-1728/ Demir Numara 76-3861, 1908.
- HOSROBEYGİ, Hüşeng, Muhammed Halidfeyzi, "Tercüme Der Devreye Kacar", *Edeb-i Farsi Dergisi*, C. II, S. II, Tahran 1391.
- İttihadiye, Mansüreh, Peydayeş ve Tehevvül-i Ahzab-ı Siyasi Meşrutiyet (Devreye Evvel ve Dovvom-ı Meclisi Şuraye Melli)*, Göstereh Yayınevi, Tahran 1361.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*. C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1988.
- KESREVİ, Ahmed, *Tarih-i Meşrutey-i İran*, Emir Kebir Yayınevi, Tahran 1363.
- KİRMANİ, Nazimul İslam, *Tarih-i Bidari-i İraniyan*, Tashih; Ali Akber Sa'idi Sircani, Bunyadı Ferheng Yayınevi, Tahran 1346.
- Kitab-ı Narenci (Güzarişhaye Siyasi Vezaret-i Harece Rusiye Tezari Derbareh-ye İnkılab-ı Meşrutey-i İran)*, Tashih Ahmed Beşiri, C. II, Nur Yayınevi, Tahran 1366.
- MAMONTOV, Nikolay, *Bombaran-i Meclis-i Şuray-i Milli Der 1326*, Tashih; Hümayün Şehidi, Aşkan Yayınevi, Tahran 1326.
- MAMONTOV, Nikolay, *Hükümet-ı Tezar ve Muhammed Ali Mirza*, çev. Şerefeddin Mirza Kahraman, Sirius Yayınevi, Tahran 1929.
- MEHDEVİ, Abdulrıza Hüşeng, *Tarih-i Revabet-i Harici-yi İran*, Tahran 1379.

- MELEKZADEH, Mehdi, *Tarih-i İnkılab-i Meşrutiyet İran*, C. I-IV-V, Sohan Yayınevi, Tahran 1383.
- MUMENİ, Bakir, *Din ve Devlet Der Asr-ı Meşrutiyet*, Baran Yayınevi, İsveç 1998.
- MÜHİT MAFİH, Haşim, *Tarih-i İnkılab-i İran*, Tashih; Mecid Tefreşi, Cevad Canfeda, Firdevsi Yayınevi, Tahran 1362.
- NECMİ, Nasir, *Muhammed Ali Şah ve Meşrutiyet*, Zeryab Yayınevi, Tahran 1377.
- NEVAYİ, Abdülhüseyin, *Devlethaye İran az Ağaz-ı Meşrutiyet ta Ültimatom*, Babek Yayınevi, Tahran 1356.
- SIFATGUL, Mansur, *Sahtar-ı Nihad ve Endişeh Dini der İran Safevi*, Tahran 1381.
- ÖZ, Mehmet, “Şah Abdülazim”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul 2010, s 250.
- ŞEMİM, Ali Askar, *İran Der Devrey-i Saltanat-ı Kacar*, Müdebbir Yayınevi, Tahran 1375.
- ŞEMSEDDİN PAŞA, *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. XI, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973.
- ŞEYH-ÜL İSLAMİ, Cevad, “Ruhiyyat, vijejha ve Payane Kare Muhammed Ali Şah”, *Fasılname Ettelaât Siyasi ve İktisadi 227 (1367)*, ss. 216-223.
- TUTKAR, Hüccet Fallah, “İraniyan-ı Mukim-i İstanbul ve Cünbeşi Mukavemet-i Tebriz be Rehberi Sattar Han” *Tarih-i İran*, C. XII/ I, Tahran 1398, ss. 1-15.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

